

- TEICHMAN, Y. and LAHAV, Y. (1987). «Expectant fathers: Emotional reactions, physical symptoms and coping styles». *British Journal of Medical Psychology*, 60, 225-232.
- TRAD, P.V. (1990). *Infant Previewing: Predicting and Sharing Interpersonal Outcome*. New York: Springer-Verlag.
- TRETHOWAN, W.H. (1968). «The couvade syndrome-some further observations». *Journal of Psychosomatic Research*, 12, 107-115.
- TRETHOWAN, W.H. and CONLON, M.F. (1965). «The couvade syndrome». *British Journal of Psychiatry*, 111, 57-66.
- ZASLOW, M.J., PEDERSEN, F.A., CAIN, R.L., SUWALSKY, J.T.D. and KRAMER, E.L. (1985). «Depressed moods in new fathers: Associations with parent-infant interaction». *Psychology Monographs*, 11, 2, 135-150.
- ZILBOORG, G. (1931). «Depressive reactions related to parenthood». *American Journal of Psychiatry*, 10, 927-962.

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗ ΓΟΝΙΚΗ ΙΔΙΟΤΗΤΑ

ΘΑΛΕΙΑ ΔΡΑΓΩΝΑ

ΑΠΟΤΕΛΕΙ Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗ ΓΟΝΙΚΗ ΙΔΙΟΤΗΤΑ
ΑΤΟΜΙΚΗ Ή ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΡΙΣΗ;

Η μετάβαση στη γονική ιδιότητα αναφέρεται στη σχετικά βραχύχρονη περίοδο από την αρχή της εγκυμοσύνης έως τους πρώτους μήνες της ζωής του παιδιού. Από βιολογική άποψη, η μετάβαση αυτή αρχίζει με τη σύλληψη και περατώνεται με τον τοκετό. Ωστόσο, από ψυχολογική και κοινωνικο-πολιτισμική σκοπιά, αρχίζει πολύ νωρίτερα και συχνά επεκτείνεται για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Οι αναπαραστάσεις, οι προσδοκίες και τα γεγονότα που προηγούνται της σύλληψης, οι συνειδητές και ασυνείδητες επιθυμίες που συνοδεύουν την απόκτηση απογόνου, σε μεγάλο βαθμό προσδιορίζουν την εμπειρία της μετάβασης. Με άλλα λόγια, η μετάβαση στη γονική ιδιότητα δεν αποτελεί ένα μεμονωμένο αναπτυξιακό γεγονός σε μια γραμμική χρονολογική εξέλιξη της οικογένειας, αλλά εντάσσεται σε μια δυναμική διεργασία όπου το παρόν διαμορφώνεται μέσα από συνεχείς ανακυκλώσεις του παρελθόντος και επιδράσεων του

μέλλοντος τόσο στο ατομικό όσο και στο οικογενειακό επίπεδο. Είναι προφανές ότι η μετάβαση στη γονική ιδιότητα αποτελεί κατεξοχήν πεδίο διατομής του ατομικού με το κοινωνικό.

Η σημασία αυτής της περιόδου είναι διπλή: αφενός αποτελεί ένα εξελικτικό στάδιο στην ανάπτυξη των γονέων ως ατόμων και της οικογένειας ως συστήματος και αφετέρου σηματοδοτεί την εξέλιξη του παιδιού. Η ικανότητα των νέων γονέων να λειτουργήσουν αποτελεσματικά μπορεί να τροχοδρομήσει μια ουσιαστική πορεία επάρκειας ενώ, αντίθετα, δυσκολίες προσαρμογής μπορεί να οδηγήσουν ή να οξύνουν μια δυσαρμονία στο ζευγάρι, αποτρεπτική της ικανοποίησης των αναγκών του βρέφους.

Ένα πλήθος μελετών έχει εξετάσει το ερώτημα κατά πόσο η μετάβαση στη γονική ιδιότητα μπορεί να χαρακτηριστεί ως φαινόμενο κρίσης. Οι μελέτες αυτές αναφέρονται σε κρίση ψυχολογική, ψυχοκοινωνική ή/και ψυχοσωματική, εφόσον αγγίζει ταυτόχρονα πολλαπλά επίπεδα: το σωματικό, το ενδοψυχικό, τις διαπροσωπικές σχέσεις, το κοινωνικό. Η κυρίαρχη άποψη είναι ότι για περίπου το 20% των οικογενειών η μετάβαση στη γονική ιδιότητα αποτελεί πραγματική κρίση, ενώ για την πλειονότητα αποτελεί μια μεταβατική περίοδο που χαρακτηρίζεται από ενδοψυχικές και διαπροσωπικές ανακατατάξεις και διαπραγματεύσεις (Cowan και Cowan, 1988).

Από τους πρώτους που εισηγήθηκαν τον όρο «κρίση», μιλώντας για τη μετάβαση στη γονική ιδιότητα, ήταν οι κοινωνιολόγοι της οικογένειας, όπως ο Hill (1949) και αργότερα ο LeMasters (1957), οι οποίοι την όρισαν ως μια «έντονη και αποφασιστική αλλαγή κατά την οποία τα προηγούμενα σχήματα εμφανίζονται ανεπαρκή [...] και αναποτελεσματικά και υπάρχει άμεση ανάγκη για νέα» (Hill, σ. 51). Την ίδια περίπου εποχή η Bibring (1959) και η Benedek (1959), εξετάζοντας το φαινόμενο

από ψυχολογική άποψη και αναφερόμενες ουσιαστικά στη γυναίκα, προσέθεσαν μια εξελικτική διάσταση και υποστήριξαν ότι οι λιβιδινικές αλλαγές και οι προσαρμοστικές επιταγές που συνεπάγεται η μετάβαση στη γονική ιδιότητα είναι αντίστοιχες με αυτές που χαρακτηρίζουν άλλες εξελικτικές «κρίσεις» στην πορεία της ανάπτυξης, όπως είναι η εφηβεία και η εμμηνόπαυση. Πρόκειται για μεγάλους σταθμούς της ζωής όπου το σώμα παίζει ουσιαστικό ρόλο.

Όπως εύγλωττα το περιγράφει η Revault d'Allonnes (1991), η κρίση που συνοδεύει τη μετάβαση στη γονική ιδιότητα εντάσσει τα άτομα που εμπλέκονται σε αυτήν σε μια ειδική κατηγορία. Ένας έφηβος, μια έγκυος, μια γυναίκα στην εμμηνόπαυση καθίστανται εύθραυστα πρόσωπα. Αναγνωρίζονται και αντιμετωπίζονται ως τέτοια. Η κρίση υποκινεί ουσιαστικές επανεπεξεργασίες που παραπέμπουν σε διαφορετικά επίπεδα, διαρθρωμένα, έτσι ώστε άλλοτε διαμορφώνουν την ατομική πορεία και άλλοτε σηματοδοτούν την κοινή μοίρα. Στο απόγειο της κρίσης τα όρια ανάμεσα σε αυτό που θεωρείται φυσιολογικό και σε αυτό που θεωρείται παθολογικό συγχέονται και μετατίθενται. Εξάλλου και η ανοχή εκ μέρους των άλλων αυξάνεται. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η περίοδος κρίσης πλησιάζει πολύ, αλλά με αναστρέψιμο τρόπο, το παθολογικό. Ωστόσο, όσο και αν η κρίση καθιστά τα άτομα πιο ευάλωτα, παράλληλα τα ενδυναμώνει. Η κρίση μπορεί να λειτουργήσει σαν αποδιοργάνωση και δυσλειτουργία, αλλά και σαν ώθηση για εξέλιξη, ανάπτυξη, διαφοροποίηση. Δικαίως, επομένως, η μετάβαση στη γονική ιδιότητα μπορεί να θεωρηθεί, όπως και η εφηβεία, «κρίση απαρτίωσης» κατά την οποία το Εγώ μπορεί να εξέλθει μεταποιημένο, εμπλουτισμένο, ισχυροποιημένο.

Αργότερα, άλλα θεωρητικά μοντέλα, όπως αυτό του κύκλου

ζωής της οικογένειας (Carter και McGoldrick, 1989) χρησιμοποιήθηκαν για την κατανόηση της κρίσης που προκαλεί η μετάβαση στη γονική ιδιότητα ως διεργασία ψυχοκοινωνικών αποδομήσεων και αναδομήσεων μέσα στο οικογενειακό σύστημα. Εξάλλου εμπειρικά ερευνητικά δεδομένα εισηγούνται ότι η άρνηση και η αποφυγή της συχνά αναδυόμενης συζυγικής σύγκρουσης, κατά την προγεννητική ή μεταγεννητική περίοδο, είναι κακός σύμβουλος. Η μη αντιμετώπιση της κρίσης αποτελεί αρνητική πρόγνωση ως προς την άντληση ικανοποίησης από τη συζυγική σχέση (Heinicke και Guthrie, 1996).

Η ΑΠΟΔΟΧΗ ΝΕΩΝ ΜΕΛΩΝ ΣΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Με τη γέννηση του βρέφους, η προσθήκη νέου μέλους στην οικογένεια προκαλεί και αλλάζει το καθεστώς και τη λειτουργία όλων των υπολοίπων μελών τόσο της πυρηνικής όσο και της ευρύτερης οικογένειας. Αλλάζει η ισορροπία και η σχέση με τον κόσμο της εργασίας, με τους φίλους, τα αδέρφια, τους γονείς. Για να δεχτεί το συζυγικό σύστημα ένα νέο μέλος και να μετατραπεί η εδραιωμένη δυάδα σε τριάδα, αλλά και για να δεχτεί μια οικογένεια που έχει ήδη παιδιά ένα επιπλέον, αναγκαστικά βιώνονται μια σειρά ουσιαστικές ανακατατάξεις που μπορεί να κλονίσουν προηγούμενες ισορροπίες. Η αποδοχή νέων μελών στο σύστημα προϋποθέτει τρεις βασικές προσαρμογές: (α) την προετοιμασία ανάλογου χώρου που θα καταλάβει το νέο μέλος, (β) τη διαπραγμάτευση ως προς τη συμβολή του κάθε μέλους στη φροντίδα του παιδιού και τις υπόλοιπες υποχρεώσεις, (γ) την επανατοποθέτηση των σχέσεων με τα μέλη της οικογένειας καταγωγής.

Όλες οι παραπάνω διαστάσεις είναι άρρηκτα συνδεδεμένες

με την οικειότητα ανάμεσα στο ζευγάρι και στην ποιότητα της σχέσης τους. Τη στιγμή που απαιτούνται οι παραπάνω προσαρμογές, είναι «εύκολο» και «βολικό» για το ζευγάρι να παραγνωρίσει τη σχέση του εστιάζοντας είτε «στα παιδιά» είτε «στη δουλειά». Ωστόσο η πρόκληση σε αυτή την εξελικτική φάση της ζωής είναι η περαιτέρω ατομική διαφοροποίηση και η ανάπτυξη της ικανότητας για φροντίδα, δεξιότητες που συναρτώνται άμεσα με την ποιότητα της σχέσης που έχει εγκατασταθεί στο ζευγάρι. Στο παιδοκεντρικό πρότυπο οικογένειας όπου το παιδί καθίσταται το επίκεντρο, και όπου συχνά παίζει ένα ρόλο υπεραναπλήρωσης, η αναζήτηση της οικειότητας στο ζευγάρι αλλά και η ταυτόχρονη ατομική διαφοροποίηση συχνά παραγνωρίζονται. Πρόκειται για αναζητήσεις που αποτελούν πολύ πρόσφατο μέλημα της ελληνικής οικογένειας και «δοκιμάζονται» όταν το ζευγάρι διαπραγματεύεται τη δόμηση του συζυγικού και, στη συνέχεια, του γονικού πεδίου. Χρησιμοποιούμε αυτούς τους όρους για να υποδηλώσουμε ότι η διαπραγμάτευση που καλούνται να επιτελέσουν οι συμβαλλόμενοι παραπέμπει αφενός σε ενδοψυχικές διεργασίες και αφετέρου συνιστά μια δοκιμασία διαχείρισης διαπροσωπικών σχέσεων.

Στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια, η διαμόρφωση του συζυγικού πεδίου και, στη συνέχεια, του γονικού πεδίου παρουσιάζεται στενά συνδεδεμένη με τη δυναμική απεμπλοκής των νέων γονέων από την οικογένεια καταγωγής. Πρόσφατη έρευνα με άνδρες που γίνονταν για πρώτη φορά πατέρες αποκάλυψε ότι η κατάληψη του συζυγικού και κατόπιν του πατρικού πεδίου προϋποθέτει τόσο την απεμπλοκή των νέων γονέων από την οικογένεια καταγωγής όσο και την επαρκή διαχείριση των συγχρούσεων που πηγάζουν από τις σχέσεις των δύο φύλων, όπως αυτές διαμορφώνονται εν μέσω, συχνά, αντιφατικών κοινωνικών

επιρροών (Δραγώνα και Ναζίρη, 1995). Με άλλα λόγια, προϋπόθεση της εγκαθίδρυσης οικειότητας ανάμεσα στους συζύγους και της κατάκτησης ατομικής διαφοροποίησης είναι η αυτονομηση και η συγκρότηση ευέλικτων οροθετήσεων από την οικογένεια καταγωγής.

Σύγκρουση παραδειγμάτων και η ανάγκη επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας του κοινωνικού φύλου

Η μετάβαση στη γονική ιδιότητα φέρνει τους νέους γονείς αναπότρεπτα αντιμέτωπους με τα στερεότυπα των παραδοσιακών ρόλων των φύλων και τα σχήματα των προηγούμενων γενεών. Η απόκτηση παιδιού/ών προκαλεί μια σύγκρουση παραδειγμάτων, όπως έχει ονομαστεί (Armstrong, 1971). Η σύγκρουση παραδειγμάτων παραπέμπει στις αναπαραστάσεις περί ισότητας των φύλων, στις πολιτισμικά προσδιορισμένες στάσεις και αξίες των νέων γονέων και αυτές των προηγούμενων γενεών καθώς και στην ισορροπία ανάμεσα στην προσωπική, την οικογενειακή και την επαγγελματική ζωή τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών. Όταν το ζευγάρι αποκτά παιδί, αναδύεται η σύγκρουση ανάμεσα στον οικογενειακό και στους υπόλοιπους κοινωνικούς θεσμούς, ανάμεσα στο παραδοσιακό και το εκσυγχρονιστικό πρότυπο. Η φροντίδα του παιδιού αναμφισβήτητα αποτελεί μεγάλη πρόκληση για την ισότητα των φύλων.

Στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια, οι πολιτισμικοί ορισμοί των καινούργιων ρόλων των νέων συζύγων δεν είναι ξεκάθαροι. Η αποδέσμευση από μια διαφορετική, μακρά παράδοση σε σχέση με το κοινωνικό φύλο δεν είναι απλή υπόθεση. Το σύγχρονο κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο χαρακτηρίζεται από αυξημένη

πολυπλοκότητα, ρευστότητα και αντιφάσεις. Οι ίδιοι αυτοί παράγοντες που στο παρελθόν εγγυόνταν την ψυχοκοινωνική λειτουργία σήμερα μετατρέπονται σε αίτια ενδοπροσωπικής και διαπροσωπικής σύγκρουσης (Vassiliou και Vassiliou, 1982). Αλλά ακόμα κι αν δεχτούμε ότι τα ζευγάρια άλλων δυτικών χωρών έχουν αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του εκσυγχρονιστικού προτύπου μερικές δεκαετίες νωρίτερα, οι απαντήσεις που έχουν δοθεί και τα σχήματα που έχουν ανακύψει ως προς το σύγχρονο τρόπο διαχείρισης των αναπόφευκτων συγκρούσεων είναι αρκετά αδιευκρίνιστα και ανεπαρκή (Bradt, 1989).

Από τη στιγμή που ένα παιδί μπαίνει στη ζωή του ζευγαριού, τίθενται σε μεγάλη δοκιμασία οι προσπάθειες για ισότητα στον καταμερισμό των υποχρεώσεων στο οικογενειακό αλλά και στο επαγγελματικό πλαίσιο. Παρά τις κοινωνικές και νομικά κατοχυρωμένες αλλαγές που επιχειρούνται σε διάφορες χώρες του δυτικού κόσμου, οι άνδρες εξακολουθούν να είναι περισσότερο κυρίαρχοι της δημόσιας σφαίρας και οι γυναίκες της οικιακής. Η δυτική κοινωνία δεν αποδίδει κύρος και γόητρο στις γυναίκες και, πολύ περισσότερο, στους άνδρες που παραμένουν στο πλαίσιο της οικογενειακής εστίας και ασχολούνται με την ανατροφή του παιδιού. Το κοινωνικό κύρος και η εξουσία βρίσκονται στο χώρο της εργασίας. Εξάλλου οι κοινωνικοί ανθρωπολόγοι περιγράφουν τη σύγχρονη δυτική οικογένεια ως λιγότερο υποστηριζόμενη κοινωνική δομή όσο ποτέ στην ιστορία της κοινωνικής εξέλιξης. Έτσι οι γυναίκες, αλλά ακόμα και οι άνδρες, που επιθυμούν να υπηρετήσουν το διπλό στόχο της επαγγελματικής απασχόλησης και της ανατροφής των παιδιών συχνά βρίσκονται μπροστά σε αδιέξοδο. Ίσως αυτό, μεταξύ άλλων, να εξηγεί τη συνάρτηση που επισήμανε πρόσφατη έρευνα γύρω από τη γυναικεία απασχόληση και αναπαραγωγή στην περιφέρεια της

Αθήνας, μεταξύ απασχόλησης των γυναικών και της αυξανόμενης μέσης ηλικίας γάμου και της απόκτησης πρώτου παιδιού (Συμεωνίδου, 1990) καθώς και το συμπέρασμα του Bradt (1989) ότι στη σύγχρονη Αμερική η απόφαση για μη τεκνοποίηση αποδίδεται όλο και συχνότερα στις γυναίκες παρά στους άνδρες.

Η δημιουργία κατάλληλου «χώρου»

Ένα παιδί γεννιέται σε μια οικογένεια όπου είτε υπάρχει χώρος γι' αυτό, είτε δεν υπάρχει επαρκής χώρος, είτε ακόμα υπάρχει ένα κενό που έρχεται εκείνο να καλύψει. Είναι πολλοί οι παράγοντες που προσδιορίζουν τον διαθέσιμο για το παιδί χώρο τη στιγμή της γέννησης. Όλος ο χώρος μπορεί να είναι ήδη κατειλημμένος από άλλες σχέσεις ή δραστηριότητες ή, ακόμα, μπορεί να είναι περιορισμένος, διότι οι νέοι γονείς δεν επαρκούν. Μπορεί πάλι να υπάρχει ένα κενό που είναι αποτέλεσμα της απώλειας των γονέων της οικογένειας καταγωγής ή της έλλειψης οικειότητας ανάμεσα στο ζευγάρι ή, ακόμα, μιας αίσθησης αποτυχίας και ανεκπλήρωτων ονείρων, όπου το παιδί παίζει το ρόλο της αναπλήρωσης. Οπωσδήποτε όμως η δημιουργία ή όχι του κατάλληλου χώρου που θα καταλάβει το νέο μέλος, αλλά και η αναδιάρθρωση του χώρου που θα καταλάβουν τα υπόλοιπα μέλη του οικογενειακού συστήματος, δεν μπορεί παρά να είναι προϊόν επιτυχούς ή ανεπαρκούς διαπραγματεύσεως ανάμεσα σε όλα τα μέλη του οικογενειακού συστήματος.

Για να μετατραπεί η εδραιωμένη δυάδα σε τριάδα, στην περίπτωση απόκτησης πρώτου παιδιού, επιτελούνται αναδιατάξεις του συστήματος που δυνάμει οδηγούν στην κατάλυση των τάσεων συγχώνευσης και στην προαγωγή της οικειότητας α-

νάμεσα στο ζευγάρι και στην ατομική διαφοροποίηση. Η οικειότητα ανάμεσα στο ζευγάρι και η συγχώνευση είναι δύο τελείως διαφορετικές έννοιες. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για σχέσεις συμμετοχικές, ενώ στη δεύτερη για σχέσεις που χρησιμοποιούνται απλώς για να υπάρξει και να τροφοδοτηθεί ο εαυτός του υποκειμένου. Η αντιδραστική εγγύτητα αλλά και η αποστασιοποίηση είναι συχνά εκδηλώσεις μιας τάσης συγχώνευσης, με την έννοια ότι με την αντιδραστική απομάκρυνση το υποκείμενο παραμένει συναισθηματικά δέσμιο και δεν μπορεί να εξασφαλίσει την αυτονομία. Εξάλλου τόσο η προσέγγιση όσο και η απόσταση αποτελούν αλληλοδιαπλεκόμενες διεργασίες της τριγωνοποίησης, δηλαδή της δημιουργίας ενός δικτύου συμπλεκόμενων τριγώνων στα οποία κάθε μέλος της οικογένειας είναι κοννότερα σε κάποια μέλη και μακρύτερα από άλλα, στο πλαίσιο ενός πολύπλοκου σχήματος συμμαχιών αλλά και εντάσεων. Τα τρίγωνα αυτά δεν επιτρέπουν να δει κανείς τα μέλη της οικογένειας σαν πραγματικά πρόσωπα αλλά σαν χαρακτηριστές σε ένα διαγενεακό δράμα, δημιουργώντας έτσι ανεδραφικές προσδοκίες από τη σχέση των συντρόφων (Bowen, 1978).

Η οικειότητα στη σχέση του ζευγαριού δεν ταυτίζεται, με καμία έννοια, με την αναζήτηση μιας τέλει επικάλυψης και μιας απόλυτης, αρραγούς ενότητας. Η τάση συγχώνευσης βιώνεται διαφορετικά από τα φύλα. Οι γυναίκες έχουν κοινωνικοποιηθεί με το ιδεώδες να χάνουν τον εαυτό τους μέσα στη σχέση, ενώ, αντίθετα, οι άνδρες έχουν μεγαλώσει με το φόβο της οικειότητας. Με αυτή την έννοια, οι άνδρες εκφράζουν την τάση συγχώνευσης διατηρώντας μια ψευδο-διαφοροποιημένη απόσταση και οι γυναίκες διατηρώντας μια ψευδο-οικειότητα κατά την οποία εκχωρούν τον εαυτό τους στον άλλο. Εξάλλου το πρότυπο αυτό συχνά ενισχύεται από τον κοινωνικό περίγυρο

(McGoldrick, 1989). Ο Bowen (1978) περιγράφει πολύ εύστοχα την αναζήτηση συγχώνευσης και την αποδίδει στην ανολοκλήρωτη απειμπλοκή από την οικογένεια καταγωγής. Με άλλα λόγια, το ζευγάρι επιθυμεί να ολοκληρωθεί ο ένας μέσα από τον άλλο στο βαθμό που έχουν αποτύχει να επιλύσουν τις σχέσεις τους με τα γονικά πρόσωπα και να κατακτήσουν την ελευθερία που θα τους επιτρέψει να δημιουργήσουν σχέσεις αυτονομίας και να αποδεχτούν τον άλλο ως πρόσωπο διαφορετικό και ξεχωριστό από τους ίδιους.

Όταν ο συζυγικός δεσμός χρωματίζεται περισσότερο από ανάγκες συγχώνευσης παρά οικειότητας, η άφιξη του νέου μέλους αποτελεί δοκιμασία για την πυρηνική οικογενειακή τριάδα και θέτει σε κίνδυνο τη σταθερότητα της συζυγικής σχέσης. Η στενή, οικεία θέση στον τριαδικό αστερισμό κινδυνεύει να καταληφθεί από το βρέφος, προσελκύοντας τον έναν από τους δύο γονείς και αφήνοντας τον άλλον απ' έξω. Συνήθως η απόμακρη θέση είναι αυτή που παίρνει, ή ωθείται να πάρει, ο πατέρας. Αντίθετα, για τα αποξενωμένα ζευγάρια, η μετάβαση στη γονική ιδιότητα προσφέρει μια ευκαιρία προσέγγισης, η οποία όμως επιτυγχάνεται μόνο μέσα από το παιδί. Η συμμετοχή του παιδιού σε αυτή τη διαδικασία προσέγγισης-απομάκρυνσης του γονικού τριγώνου μπορεί να στηρίζει την ανάπτυξη και εξέλιξη του παιδιού, αλλά οι εξελικτικές επιδόσεις του μπορεί ανά πάσα στιγμή να απειλήσουν τη σταθερότητα του τριγώνου (Bowen, 1966).

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι οι νέοι άνθρωποι βρίσκονται αντιμέτωποι με ένα δύσκολο αλλά προκλητικό έργο: να διαχωριστούν από την οικογένεια καταγωγής, να επιλέξουν σύντροφο και να δημιουργήσουν οικογένεια σύμφωνα με τις προσωπικές τους ανάγκες και προτεραιότητες, ώστε μέσα από λειτουργικά δυαδικά και τριαδικά σχήματα, διαχειριζόμενοι ένα καινούργιο

δίκτυο σχέσεων αλληλεξάρτησης, να επιτύχουν την προσωπική τους απαρτίωση.

Η «ΠΡΩΤΗ» ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗ ΓΟΝΙΚΗ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ

Η έρευνα γύρω από τη μετάβαση στη γονική ιδιότητα τείνει να εστιάζει στην πρώτη φορά που οι νέοι γονείς βιώνουν το γεγονός και να παραγνωρίζει την απόκτηση δεύτερου ή επόμενου παιδιού και τη σημασία των δυαδικών, τριαδικών και τετραγωνικών αλλαγών (Goldberg και Michaels, 1988). Μια από τις μεγαλύτερες διαφορές μεταξύ της πρώτης και της μετέπειτα απόκτησης παιδιού είναι ότι τη δεύτερη φορά οι γονείς δε βιώνουν μια εξ ολοκλήρου νέα εμπειρία και δεν αναλαμβάνουν έναν απολύτως νέο ρόλο. Με αυτή την έννοια, οι ψυχολογικές επιπτώσεις είναι πολύ λιγότερο έντονες. Η μεγάλη αλλαγή που συνίσταται στη δομική μετατροπή της δυάδας ανήκει πια στο παρελθόν.

Η εμπειρία των γονέων με το πρώτο παιδί μπορεί να διαφέρει ριζικά από αυτήν με τα επόμενα. Ωστόσο τα ερευνητικά δεδομένα που διαθέτουμε είναι λιγοστά. Χρειάζεται να διερευνηθεί ο βαθμός κατά τον οποίο, βασισμένες στην προηγούμενη εμπειρία, οι προσδοκίες από μια επόμενη μετάβαση στη γονική ιδιότητα διαφεύδονται είτε λόγω των αναπόφευκτων διαφορών μεταξύ της μίας και της άλλης φοράς, είτε λόγω των μοναδικών ιδιοσυγκρασιακών διαφορών μεταξύ του ενός βρέφους και του άλλου. Η διάψευση των προσδοκιών από τα επόμενα παιδιά μπορεί να αποτελέσει πηγή έντονων ματαιώσεων για την οικογένεια. Για παράδειγμα, οι γονείς που περιμένουν από τη δεύ-

τερη εμπειρία μια αντίστοιχα έντονη αίσθηση αλλαγής σαν και αυτή που έζησαν με το πρώτο παιδί μπορεί να αισθανθούν απογοητευμένοι. Αντίθετα, γονείς που βίωσαν ένα «εύκολο» πρώτο μωρό μπορεί να αισθανθούν μεγάλη δυσφορία και ματαιώση αν πρέπει να φροντίσουν ένα δεύτερο «δύσκολο». Φαίνεται ότι είναι σύννητες οι γονείς που ζουν τη μετάβαση στη γονική ιδιότητα για δεύτερη φορά να αναρωτιούνται κατά πόσο θα αισθανθούν την ίδια έντονη δημιουργία δεσμού που αισθάνθηκαν με το πρώτο παιδί. Από την άλλη μεριά, είναι πιθανό οι γονείς τη δεύτερη φορά να αισθάνονται ηρεμότεροι και να μπορούν να ευχαριστηθούν το παιδί τους περισσότερο. Είναι προφανές ότι ο ρόλος της παρέμβασης στο επίπεδο της πρωτοβάθμιας περιθαλψης είναι σημαντικός, διότι μπορεί να συμβάλλει στην προετοιμασία των νέων γονέων για το πώς θα δεχτούν το νέο ή τα νέα μέλη στο οικογενειακό σύστημα.

Τα αδέρφια και η θέση τους στο οικογενειακό σύστημα

Η απόκτηση κάθε νέου μέλους στο οικογενειακό σύστημα προϋποθέτει και νέες ανακατατάξεις και αναδομήσεις του συστήματος. Η μεγάλη διαφορά, ωστόσο, συνίσταται στο ότι ενώ το πρώτο παιδί μπαίνει στη ζωή του ζευγαριού, το δεύτερο και όλα τα επόμενα εντάσσονται στην ήδη διαμορφωμένη οικογένεια. Η άφιξη ενός δεύτερου παιδιού προκαλεί αλλαγές στο δίκτυο των οικογενειακών σχέσεων καθώς και στην ανακατανομή της γονικής φροντίδας απέναντι στο πρώτο παιδί. Η γέννηση ενός δεύτερου παιδιού προϋποθέτει την εκκλόαψη μιας αδελφικής σχέσης και προσαρμογές εκ μέρους του πρώτου παιδιού, το οποίο εκ των πραγμάτων καθίσταται σημαντικό πρόσωπο

στη μεταβατική αυτή περίοδο. Και ενώ ο αντίκτυπος του δεύτερου παιδιού μπορεί να μην είναι τόσο μεγάλος όσο του πρώτου, η δυναμική των σχέσεων είναι ασφαλώς πολύπλοκότερη.

Το αναπόφευκτο «τραύμα» που δημιουργεί η γέννηση του κάθε νέου παιδιού στο προηγούμενο ίσως να οφείλεται περισσότερο στο πόσο και πώς είναι διαθέσιμοι οι ενήλικες που θα το φροντίσουν παρά σε έναν εγγενή ανταγωνισμό των ίδιων των παιδιών. Το παγιωμένο σχήμα, σύμφωνα με το οποίο την αποκλειστική φροντίδα του παιδιού έχει η μητέρα, μοιάζει να είναι, σε μεγάλο βαθμό, υπεύθυνο για τον ανταγωνισμό μεταξύ των αδελφών. Τη θέση του ανταγωνισμού θα μπορούσε να πάρει η συνεργασία, που να εξαρτάται ίσως περισσότερο από τη διαθεσιμότητα των γονιών και τη μεταξύ τους συνεργασία παρά από τα ίδια τα παιδιά τους.

Ο ανταγωνισμός εξαρτάται όχι μόνο από τη διαθεσιμότητα των γονιών αλλά και από τον τρόπο που οι γονείς συμπεριφέρονται προς τα παιδιά τους. Οι γονείς που συστηματικά κρίνουν τα παιδιά τους τροφοδοτούν την αδελφική αντιζήλια. Οι γονείς που θεωρούν υπεύθυνο το ένα παιδί και όχι όλα καλλιεργούν τον ανταγωνισμό. Τα αδέρφια συνήθως συνεργάζονται πολύ στενότερα μεταξύ τους σε συλλογικές συνθήκες αντιζοότητας παρά όταν το προσδοκούν οι γονείς τους. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι ένα από τα πιο εντυπωσιακά παραδείγματα συνεργατικής συναλλαγής μεταξύ αδελφών αναφέρεται σε συνθήκες απώλειας των γονιών τους (Freud και Dann, 1951).

Ωστόσο, όσο είναι σημαντικό τα παιδιά να μάθουν να συνεργάζονται με τα αδέρφια τους, τόσο είναι ουσιαστικό να μπορούν να ζουν κάτω από την ηγεσία προσώπων ισχυρότερων από αυτά και να έχουν την ευθύνη κάποιου άλλου πιο αδύναμου. Η παιδική ηλικία προϋποθέτει ότι υπεύθυνοι για τα παιδιά είναι οι γονείς.

Αναπόφευκτα το παιδί που έχει αποκτήσει τα δικαιώματα του μεγαλύτερου δεν είναι εύκολο να αποδεχτεί κάποιο άλλο παιδί ως ισότιμο και μελλοντικό σύντροφο. Το μοναχοπαιδί περιλαμβάνεται σε πολύ περισσότερες δραστηριότητες των ενηλίκων από ό,τι τα περισσότερα παιδιά. Μετά τη γέννηση του δεύτερου παιδιού το πρώτο παίρνει το ρητό ή άρρητο μήνυμα ότι θα πρέπει «να δίνει το παράδειγμα». Προφανώς, αυτή η εντολή υπονομεύει τη δυνατότητα των παιδιών για συνεργατική συναλλαγή.

Οι ταυτίσεις που επιτελούν οι γονείς με τα παιδιά τους είναι μια πολύ σημαντική διάσταση για τις ενδοοικογενειακές συμμαχίες που οξύνουν ή, αντίθετα, αμβλύνουν την αδελφική αντιζηλία. Για παράδειγμα, ο γονιός μπορεί να ταυτίζεται με το παιδί που είναι ίδιας σειράς με τη δική του: ο πρωτότοκος πατέρας μπορεί να ταυτίζεται περισσότερο με τον πρωτότοκο γιο του από ό,τι με τον υστερότοκο. Εξάλλου τα παιδιά συχνά αποτελούν πεδίο προβολών των αξιών, των αναγκών και των προτεραιοτήτων των γονιών τους. Οι διαγενεακές συμμαχίες συχνά υποκρύπτουν τέτοιου τύπου ενδοοικογενειακές μεταβιβάσεις που εντείνουν τον αδελφικό ανταγωνισμό (Toman, 1976).

Ενώ η φυσική παρουσία και διαθεσιμότητα ή η απουσία ενός γονιού είναι πράγματι σημαντικός παράγοντας στην αντιζηλία μεταξύ αδελφών, η συμμαχία των παιδιών με τον ένα γονιό περισσότερο από ό,τι με τον άλλο είναι το αποτέλεσμα μιας επαναλαμβανόμενης τριγωνοποίησης που δημιουργεί μια αίσθηση προσέγγισης με τον ένα γονιό και απόστασης από τον άλλο. Είναι φορές που η προφανής ή συγκεκαλυμμένη σύγκρουση μεταξύ των γονιών αποτυπώνεται στη συναλλαγή των παιδιών, τα οποία καβγαδίζουν για τα θέματα των γονιών τους σαν να ήταν δικά τους.

Συνοψίζοντας, όταν οι γονείς αποφασίζουν να αποκτήσουν έ-

να επόμενο παιδί, αρχίζει να αλλάζει ο τρόπος με τον οποίο επενδύουν τα προηγούμενα, έτσι ώστε να προετοιμάσουν τον ανάλογο ψυχικό χώρο για το παιδί που έρχεται. Αυτή η διεργασία είναι συνάρτηση της ποιότητας και των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της σχέσης με τα προηγούμενα παιδιά, των χαρακτηριστικών των ίδιων των παιδιών και του τρόπου με τον οποίο οι ίδιοι οι γονείς είχαν βιώσει, ως παιδιά, τη θέση τους στο οικογενειακό σύστημα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- ARMSTRONG, R. (1971). Two concepts: Systems and psychodynamics. Paradigms in collision, στο J.O. Bradt, C.D. Moynihan (επιμ.) *Systems Therapy*. Washington, D.C.: Groome Child Guidance Center.
- BENEDEK, T. (1959). «Parenthood as a developmental phase». *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 7, 398-417.
- BIBRING, G. (1959). «Some considerations of the psychological processes in pregnancy». *Psychoanalytic Study of the Child*, 14, 113-12. New York: International University Press.
- BOWEN, M. (1966). «The use of family therapy in clinical practice». *Comprehensive Psychiatry*, 7, 3: 45-74.
- BOWEN, M. (1978). *Family Therapy in Clinical Practice*. New York: Jason Aronson.
- BRADT, J.O. (1989). Becoming parents: Families with young children, στο B. Carter, M. Mc Goldrick (επιμ.) *The Changing Family Life Cycle*. Boston, Allyn & Bacon, 235-254.
- CARTER, B., MCGOLDRICK, M. (1989). Overview: The changing family life cycle - A framework for family therapy, στο B. Carter,

- M. McGoldrick (επιμ.) *The changing Family Life Cycle*. Boston: Allyn & Bacon.
- COWAN, A.P., COWAN PAPE, C. (1988). Changes in marriage during the transition to parenthood: must we blame the baby?, στο G.Y. Michaels, W.A. Goldberg (επιμ.) *The Transition to Parenthood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ΔΡΑΓΩΝΑ, Θ., NAZIPH Δ. (1995). *Οδεύοντας προς την πατρότητα*, Αθήνα: *Εξάντας*, Τρίαιφες λόγος.
- FREUD, A., DANN, S. (1951). «An experiment in group upbringing». *Psychoanalytic Study of the Child*, 6, 127-168.
- GOLDBERG, W., MICHAELS, G.Y. (1988). Conclusion: The transition to parenthood: synthesis and future directions, στο G.Y. Michaels, W.A. Goldberg (επιμ.) *The Transition to Parenthood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HEINICKE, C., GUTHRIE, D. (1996). «Prebirth marital interactions and postbirth marital development». *Infant Mental Health Journal*, 17, 2, 140-51.
- HILL, R. (1949). *Families under Stress* (επιμ.), New York: Harper.
- LE MASTERS, E.E. (1957). «Parenthood as crisis». *Marriages and Family Living*, 19, 352-355.
- MCGOLDRICK, M. (1989). The joining of families through marriage: The new couple, στο B. Carter, M. McGoldrick (επιμ.) *The Changing Family Life Cycle*. Boston: Allyn & Bacon.
- REVAULT D'ALLONNES, C. (1991). *Etre, Faire, Avoir un Enfant*. Paris: Plon.
- ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ, Χ. (1990). *Γονιμότητα και απασχόληση των γυναικών στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- TOMAN, W. (1976). *Family Constellation*, 3rd Edition. New York: Springer.
- VASSILIOU, G. and VASSILIOU, V. (1982). «Promoting psychosocial functioning and preventing malfunctioning». *Pediatrician*, 11, 1-2, 90-98.

ΠΡΩΙΜΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ
ΜΗΤΕΡΑΣ-ΒΡΕΦΟΥΣ:
Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΟΜΑΛΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

I. ΤΣΙΑΝΤΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από πολύ παλιά υπήρχε η άποψη ότι το βρέφος ενδιαφέρεται μόνο για την ευχαρίστηση και την έλλειψή της ή τη δυσφορία και τον πόνο που συνδέονται κυρίως με το φαγητό, το ρέψιμο, τη ζεστασιά και το βρέξιμο και ότι μέσα από τη διαδικασία της συνεχιζόμενης εξάρτησης συνδέει αυτά τα συναισθήματα με τη μητέρα του. Νεότερες όμως έρευνες και απόψεις από την αναπτυξιακή ψυχολογία και τις πρώιμες σχέσεις και αλληλεπιδράσεις μητέρας-βρέφους έχουν δείξει ότι οι απόψεις αυτές δεν είναι πλέον παραδεκτές. Δεν είναι επίσης παραδεκτό ότι το βρέφος από τη φύση του ενδιαφέρεται αποκλειστικά για τον εαυτό του και ότι αρχίζει να ενδιαφέρεται για τους άλλους στο τέλος κάποιας ακαθόριστης περιόδου. Από την άλλη μεριά, έχει διατυπωθεί ότι το βρέφος έρχεται στον κόσμο με δύο βασικές βιολογικά καθορισμένες προδιαθέσεις. Η μία αναφέρεται σε αυτές που είναι χαρακτηριστικές στο είδος και που όλα τα βρέφη έχουν. Αυτές είναι το κλάμα όταν υπάρχει δυσφορία, που προ-